

A költő, aki nem találta meg Éden boldogságát

Tanulmány

Talán ehhez az arcképhez kell használni a legtöbb fekete és barna színt, a bánat borongós, szomorú színeit; ezekkel kell lepelként bevonni a képet, hogy az itt-ott felcsillanó derűt is a költő világának megvilágosítottágához mérve szemlélhessük. Minden fényt egy árnyalattal halványabbra kell festenünk itten, miként a költő tette, aki bánata köpönyegébe burkolva, annak anyagával borítja be a tájat is, hogy minden egyé válva, költőegyéniség, költősors és a föld, melyen él, a bánat savában ázzék a költői érzés bánatos fekete hangulatává.

Ismét, akárcsak Fehér Ferenc esetében, fel kell idéznünk az egyéniségnek ezt a viszonyát, amely önmaga sorsán túl embertársaihoz kapcsolja, a költő viszonyát önmagához és környezetéhez. Sokkal inkább meg kell tennünk ezt, mert enélkül Zákány költői arcának gyötrött, barázdás, bútól barázdált vonalaiban a talányt sokkal kevésbé tudjuk megérteni, mint Fehér Ferenc verseiben a melankólikus pesszimizmust, a félve fájó borongást. Mert Zákánynál a keserűség másként görbíti sírásra az ajkat és más a keserűség is, mi fröccsenve ömlik verssé benne. Régen tudott dolog, hogy a költő elsősorban önmagából táplálkozik. De ez a költői önmaga igen sokrétű és változatos értékű hűmusz. A vers rajta keresztül érintkezik a társadalom életével, a mélyvel, amelyben áramok zúgnak, ezek szállítják az éltető nedveket ahol a jövőndő televénye készül. Nos, a költőtől függ, hogy meddig jutnak el a gyökerei. A mélybejutásnak motorja vagy fékje a múlt, amelyre a költő minden pillanatban millió atomjával emlékezik, legyen az tegnap vagy ezer év, és a költői önmaga egyik döntő formulája éppen ez a múlt, amely emberi egyéniségben jelenné vált. Zákányban a múlt akkora teher, hogy mozdulni sem tud tőle. Ő is emlékszik, önmaga multjára elsősorban, sőt, ami költészetének külön sajátosságot kölcsönöz, egyelőre még a jelenébe visszalopódzott multjára eszmél vissza. A jelenben élő mult,

ez csillan fel az ő költészetében. Jelene, amely még mindig a múlt, mert nem tudott jelenné válni. Szükülő fájdalom tör még fel belőle, hogy ősei után, ő se tudott még kortyolni abból az új életből, amelyre osztálya kollektív tudata annyira vágyott a mesék birodalmában csapongva. Hogy neki is, miként őseinek szükölnie kellett a telet várva, mert nincs pénze tűzrevalót venni és meleget, a hiányzó szeretetet csiholni ki a néma hasábokból:

*Félek a téltől igaz félelemmel,
Mágusi hideg szemében
millió kis szörnyeteg fér el,
mely engem kínoz mind, mind.
S érzem, sokszor, nem bírom tovább.
Ilyenkor várok sok sereg csodát,
s hogy szigorúan visszaintik . . .
De nem így van ez. Marad az állat,
s csúnya karmai, mint a túske,
mindig a szívembe ütve,
amely alatt gyűlik a szomorúság —
és sose szűnnyad, legföljebb csak ásít,
s egészen az első rügyfakadásig
zabálja nyugalommal puha húsát . . .
Így vagyok én a gonosz féllal.
De mindezt nem azért mondom
Neked, hogy osztozz velem a gondon,
csak, hogy tudjad, mi bánt. (Válasz.)*

Hogy neki sem változott meg sorsa, a szegénység őt éppen úgy kísérti, mint azokat valamikor. Egyéni egzisztenciájának tragédiájára tud emlékezni csupán, az „öt gyerekekkel háta mögött”, költői érzékenységében vad, bolond trilógiák viharának villámaival.

*Immár szorgosan két telet
húztunk ki, jó türelemmel —
szívünkben hét fehér-évnek
a mérge békül —
hét nagy, apadt vicsoritás, jobb ételek
és csendesítő álom nélkül.
Ennek a hét rugdaló szörnynek
nehéz dobbanását
itt őrzik még belül,
az emlékek — idézik szavak —*

bár a távol, lám, hogy összetöppedt,
 talán már nem is látnánk,
 de a hét pányva hurka ittmaradt,
 mint az akasztott ember
 árnya a szélben —
 elmutat messze, az útra,
 villan a nappal, borul az éjjel... (Morgó)

Igen, nem tudja feledni a szegénységet, az emlékei őrzik, kegyetlen konoksággal.

„Jobb híján, im, nézz még belém...
 Látod-e ott ama helyet?
 Ugye pusztá? Még mint gyerek —
 a szegénység egyszer mellbevágott.
 Kert lett az, mely kívül ered,
 (de ebből tán még senki sem szedett) —
 itt nyílnak a legcsúnyább virágok.”

(Fönt és alant, I. rész)

Ha szomorúságának, bánatának fel-felhördülő jajjainak gyökerét keressük, ide kell találnunk. Ez az a „kert”, amelyben költészetének „csunya virágai”, a romlás virágai nyílnak. Ez költői egyéniségének a kulcsproblémája, ahogy a versekből felénk áramlanak gondjai, emberi életének, testi valójának apró és nagy összeütközései munkahelyén a könyvtárban („a szellem kávéháza”), ahol ő „pincéri” minőségben szolgál ki, pedig költői alkata, poétai lelke és tüze szebb, nemesebb dolgokra képesítik. Élet és álom nála soha össze nem egyeztethető ellentétben áll egymással szemben. Poéta, álmodni szeretne, de álmaiban az élete morog fel mindig újra, a vers, amely menekülés lenne, hisz „távol” és „összetöppedt” már a mult, nem válhat dacos egyéniségében mássá, mint sorsa hirdetőjévé, életének felpanaszolójává. Költői kertje rossz virágait tépheti csak, ha a költészet ünnepnapján díszet keres asztalára és ekkor már az ünnep sem ünnep, hanem hétköznapi, újabb szenvedés forrása csupán. Az élet és az élet e nagy összeütközéséből mi születhetett más, mint a dac, amellyel keresztjét hordja? A dac keserősége csorran a versből, és igen gyakran fájdalmas rezignáció, hogy csak ezt tudja mondani, és nem tud beszélni szépről, az emberibb, igazibb világról. Nagy-nagy elhagyatottság sír fel a sorokból és a Magány, aminek szinte vitriol csipősségű önvallomásait mondja el, nem poétai beképzelés, nem díszítő fikció, hanem konkrétum: igaz szív, amihez Zákány mindig bizalommal fordulhat. Úgy érzi, hogy nincs

barátja, embertársaiban sem bízhat és a gyanakvó tekintetet, talán a segítő kezét is, a keserű rezignáció mozdulatával háritja el. Magányossága nagy-nagy egyedüllétéből szavalja panaszait és ez a gyanakvás néha olyan erős benne, hogy nem bízik a papírban sem, amelyre sorai gondját veti. „A zord összegből” a „parányi egyed” szólal meg a versében, olyan egyedé, aki zordonságában és dacos szegénységében még nem tud bízni és főleg nem tud hinni sorsa jövőjében. „Jobb lenne talán nem is élnünk...” sóhajt fel egyik versében, mert a „reménység megboldogult, a derék”. Hisz tudja ő, hogy nem erre rendeltetett, hogy fáj, amit naponta néz, más szemmel nézve szebb is, derűsebb is, mint ahogy ő látja. Az ő szeme azonban a tájban is saját sorsának képeit fedezi fel: rossz seprű támolyog az ereszhöz, a föld, a buta föld megrágtá az inát... nem lejtí által már az udvart, alája beteg hazátlan férgek bújnak este, meg a bűzölgő nyirok... errébb, egy zsák terül el, üres, rajta pár cipő, egy foszló táská... s mintha földbe volna ásva a szék, úgy áll, amelyen ülök — a kutyát nézem, oldalán hájjal, rengeteg szárnyú feketeség szárnyal — fölöttem részeg almafa dülöng... ha megnézem a létem, látszik: olyan mint a törött agyagcserép... és mindez azért ilyen, mert a költő a magára dőbbenésben úgy érzi:

*már a sötétség tulajdonából ír át
egy szikra engem, amely marad... (Látkép)*

és ezt variálja a következő gondolatában is:

*Költöm egyre a szerencsém-hírét...
De. ügylátszik, szigorú gazda az inség,
mert elvetette már a büntetést bennem,
és jó talajba tette!: járhat az ökre
immár, míg a vaksággal összekötve
üresen, haszontalan kiserken
az utolsó csíra is belőlem... (H. P.-nak)*

mert őt az élet csak megillette, de többet nem adott (Nekem az élet egy szilánkot adott csak, amelynek sötétes vére csurran — halott e szilánk) neki, ha szenvedést és a kint nem ajándékként tartjuk számon.

A költő tudja, hogy nem jól van ez így, az ember másra rendeltetett és nem véletlenül merül fel benne a gondolat: nem lesz baj tán, hogy ál-lombra röptem? Azt mondják, a harag, a dac, a kétségbeesés nem jó mester, de Zákányt megtanította önmaga megismérésére. Az őszinteség, amelyre olyan nagyon sokszor hivatkozott

már verseiben, itt is őszinte vallomásra készíti: Az életem, nem történelem. Az Idő itt az eszmélésre szorítkozik, vessző vagyok mely letörhet porig, anélkül, hogy fájatná a földet. — Tudja, hogy nem a körülötte forró történelem szavait mondja, csak önmaga eszmélésének vallomásait, mert élete négy falát nem tudta áttörni még és embertársaiban megszeretni a világot, ahonnan nemcsak rossz jöhet, hanem az áldott jó is. Ezért hangzik, olyan meghatóan és annyi emberséggel vágyó szava, amikor megszabadulva a gondtól, derűsebb pillanataiban életének így szól: jó volna jónak is lenni: nagyak

*vagy: Tégy némi szelídítőt Élet,
ne nézd, hogy ki lát —
annyi vad elem az itálban,
alig látszik tőle a hajnal —
segíts, hogy ha földézelek,
mint tanárját a diák.* (Tégy némi szelídítőt)

de mindig, és mindig újra a csüggedés rezignációja lemondásra, visszavonulásra készíti:

*ha nincs erőm, te végtelen parlag,
hogy tiszta, szűz öled kinyitnám...*

majd megint bizakodás:

*Vissza köll tépnem, amivel károsultam
hitét, melegségét a szívnek*

és újból a kétely: Holmi peszimetnek tűn' így a világ.

*Szólongat tisztátlan nyelvvel.
A gonosz is kísért, az ósdi mester:
kínálja hitvány „ars poeticáját”,
de im kitűzöm jelét a végső harcnak,
mielőtt agyam, e forró gyarmat
szorongatóin átvág...* (Fönt és alatt, I. rész)

Amaz atheni Timonként él és költ, élt és költött a költő, de újabb verseiben mindig több már a derűsebb szín, nagyobb adag a bizakodás. Az élet vastagabb börtönök, lélek cellák falát is megrágtá már Zákány verseiből is, bár suttogón még, de hallható a hang, hogy az ő élete is a történelem, mert ő is a történelmi időkből él. A költő sajjó húsáig hatolva, erét felmetszve a vérét, idegrostjai titkait kutatva testközelből az arcéle ilyen bánatok menedékét tükrözi.

Sötét, pesszimista a kép, amely feldereng a versből és a zenéje tele van diszsonanciával. Nem hiába beszél a „látott dolgok furcsa körhomályairól”, visszhangok ércéről, amely verseiben peng a szív ütéseire. A modern zene diszsonáns ütemei, fals félhangjai ütnek itt bele a szavába, amikor a fanyar gondolatot napvilágra hozzák és az emberek közösségi érintkezései formáiba öltöztetik. Mászt kell nekik mondaniok és másként kell viselkedniök, mint ahogy szokták. Mert itt csak, Zákány termése legnagyobb részében, az élet olyan

*... mint nő, ha kibontja leomló haját
és csak sejlík teste, a márvány —
nem látszik neme, csak a sávok
fehér, széles szája lázong
a súlyos redő falát átkiáltván...*

A kétségbeesett rezignációból kell ívelnie felfelé, föl a rossz való-ságból, amelyben eddig „böngészett”, föl az emberek közé, mert ed-dig ott élt alant. A költő, hiszem, rádöbbsent már arra, hogy a köl-tészet fontosságát, amelybe eddig menekült, élete mélységeiből (de vajjon menekülés volt-e ez?) felcserélheti az élet szabadabb, em-beribb, közösségibb, tehát társadalmibb formáival, amelyből, ha ezt a harmóniát megteremtette, ismét csak magasrendű költészet pat-tanhat ki: emberibb, átfogóbb, egyetemesebb.

Azok az ellentmondások, amelyekben él, költészetének minden vonásán megmutatkoznak: a gondolatok, érzések milyenségétől egé-zen a rímekig. Még a versek külső alkata is ezt bizonyítja: a gon-dolat megtörik a sorok végén, a rím fájdalmasan sikolt bele itt-ott a szövegbe, egy-egy kalapácsütésként sorsa nagy árverésén. Az egyéni bánat fekete színet csöppentve a költészet kristályvizébe, nem tudta áttörni csak szándékával belső ellenállásának falát, mert versképző jellegével, szavainak veretével, csengésével, az asszociá-ciók, metaforák olyan bőségével az emberi problémák egyetemes-sége felé tör és szárnyalni szeretne, de lépten-nyomon megakasztják röptét egyéni kis és nagy problémái, szerencsétlenségei, bár, az ő találó szavaival élve „minden szárnyasnak első röpte kín”.

Az elszigeteltségben sem öncélú ez a szenvedés-, fájdalom-, két-ségbeesés-áradás. A költő állandóan keres érintkezési pontot érzé-seinek lehelletfinom csápjaival, a külvilággal, amelytől dacos sze-génysége elidegenítette, magányba kergette, fájásokkal égettette. Művészi ereje mindig emberi magasságban és érthető, felmérhető közelségben tartotta és nem egy villanásában tragikus, csak a mi korunk emberének érzését szólaltatta meg. Nem a közösség szívdob-

banása a szava és nem fog át érzésben és lélekben olyan területet, mint a költőktől általában várni szoktak, de elég sok résen áramlott már be az élet egyéniségébe, hogy megmaradhatott volna az élet puszta tagadásánál. Aki valamikor csak a tyúkról tudott meleg hangon szólni és aki fájó irigységgel látta meg a hájat a kutya oldala mellett, már így szól: érzem, köze volna hozzám az örültnek, ha nem tudnék az éltre gondolni.

A legkülönösebb területet hasította ki és vette birtokába a Ma érzéstérképén. Sokan talán bizarnak tartják a választást, Zákány azonban értékes költészetet tudott teremteni belőle (sok vér és veríték szenvedése az adója) és művészi, emberi becsületességét mi sem példázza jobban, mint az, hogy csak a saját élete énekesének tartotta magát. Sok félreértés és megneemtés forrásává vált ez a magatartása, mert megszoktuk, hogy a költővel emberek millióinak szívét barangolják be. Így is, magánosságában is emberileg érthetővé válik énje őszinte feltárása, mert kibeszélve a panaszt, a fájdalmat, az emberekhez szól, a társadalomhoz fordul halló fülekért és segítségért, hogy valóban „megkövethesse a fényes naplementét”, minden költő nagy emberi vágyát. Nem társadalmi költő, de a társadalom nélkül egy pillanatig sem tudna megélni. Önbajában fuldoklik és vallást teremt ebből, de félszemmel és fájó szívvel lesi amannak haladását és a zajló életet, amely elveszett paradicsomként csábítóan hívja. Nagy emberi dolgok énekeses szeretne lenni, és csak önszíve sehonnan vissza nem vert hullámaint kutathatja a végtelenben. Tragikus helyzet ez? De a költőn múlik, hogy változtasson helyzetén és társadalmunkon, hogy megértően nyúljon érte és akkor majd a megtalált Éden boldogsága is hangot kap e nagyműveltségű, asszociáló, nagy-nagy szeretetre érdemes költő-virtouz verstehnikájában. E pillanatban még csak az első lépések izgalmát üdvözölhetjük.